

UNIVERSITATEA „ȘTEFAN CEL MARE”, SUCEAVA
ȘCOALA DOCTORALĂ SOCIO-UMANE
DOMENIUL FILOLOGIE

NICOLAE BALOTĂ.
CRITICA HERMENEUTICĂ ȘI
REVELAREA FIINȚEI

COORDONATOR ȘTIINȚIFIC: Prof. univ. dr. Mircea A. Diaconu

DOCTORAND: Paraschiva Livadaru (căs. Miron)

REZUMAT

Unul dintre criticii majori ai literaturii române, Nicolae Balotă, apreciat pentru studiile sale de anvergură, instituie un tip de critică și, implicit, o viziune asupra literaturii care cred că n-au fost suficient de bine valorificate. Proiectul nostru de cercetare – care vizează fundamentele criticii sale – își propune o abordare integratoare a operei lui Nicolae Balotă cu scopul de a contura viziunea lui critică, identificând particularitățile prin care aceasta se individualizează. Ipoteza prezentei cercetări devine clar un enunț asertiv. Așadar, Nicolae Balotă practică și propune un model hermeneutic, începând cu alegerea textelor pe care le pune în discuție și până la direcția pe care dorește s-o imprime criticii și, implicit, literaturii viitoare. Acest model hermeneutic presupune interpretarea și explicitarea Ființei, fiind prezent atât în critica sa, cât și în jurnalele sale și în volumul de meditații religioase.

Teza este structurată în patru capitole. Astfel, primul capitol, *Contexte*, reconstruiește viziunea critică a exegetului. În acest sens, s-a demonstrat și că *Euphorion* este un volum-manifest, rezultat al anilor de reflecție, începând cu 1943 și până în 1969. Volumul *Euphorion* surprinde, într-o anumită măsură, esența euphorionismului *Cercului Literar de la Sibiu*, dar pentru exegetul Balotă este expresia vastului său program critic care se supune unei conștiințe a *apocalipsei* în artă. *Moartea artei ca sursă a artei noi* este conceptul pe care îl urmează în peregrinările sale din partea teoretică a volumului și, mai apoi, prin epocile și curente literare pe care le supune discuției în partea a doua și a treia, scopul fiind realizarea unei construcții critice în care să nu existe discrepanțe între concepția despre literatură și cea despre critică.

Spirit prevăzător, dar și ludic, își înscrie cifra metodei sale (și al întregului volum) în meditațiile referitoare la poezie. Astfel, criticul are valențe comune cu poetul prin această pătrundere în interiorul *Ființei*. Modificările în condiția umană determină modificări în conștiința criticului, de aceea susține o critică axiologică potențată prin antropologic și religios. Programul său critic presupune interpretarea, dar și vivificarea operei, de aceea, propune hermeneutica drept modalitate de deschidere a operei cu chei potrivite.

Reproșul pe care îl asociază criticii este acela că îi lipsesc principii care să o ducă pe o direcție evolutivă, în acord cu valorile europene. Pasul firesc (recunoscut de exegeză) al înnoirii criticii presupune atacul la Călinescu, dar și asocierea cu Maiorescu pentru a propune o critică judecătorească bazată pe un schelet estetic-filosofic.

Se simte preocuparea pentru literatura verificată, prin alegerile sale, Balotă dă dovadă de forță prin problemele teoretice pe care le abordează și prin valoarea scriitorilor pe care îi supune discuției, la fel ca în expresia lui Sartre, putem spune despre exeget că se „situează situând” [apud Doubrovsky, 1977: 29]. Întreaga carte stă sub semnul acestei dualități: prima orientată spre spiritualitate și meditație mistică, iar cea de-a doua spre reflecție filosofică și construcție literară, valorificând opere cu care stabilește filiații care se supun dublei sale vocații. Se folosește de mediatorii pentru a-și încifra textele, reușind să rămână fidel formației sale și propriei *forma mentis*.

Euphorion este o carte-manifest și nu o culegere de eseuri. Nicolae Balotă își începe demersul cu precizarea clară a conceptului propriu despre artă, meditează la statului criticii, apoi propune un program critic inedit transfigurat într-un *stil personal* căruia îi rămâne stil în toate operele sale.

Al doilea capitol, *Nicolae Balotă, critic al poeziei*, validează intenția lui Balotă de a identifica o „poezie hermeneutică” utilizată ca instrument de exploatare, adică de revelare și descifrare a sensului Ființei. Nicolae Balotă se situează în textele unor poeți care îi permit să-și valideze convingerile și să înainteze mascat. Alegerile pe care le face stau mărturie unei duble intenționalități: libertatea – a Ființei – și Sacrul, iar finalitatea vizează revelarea eului transcendental. Deși se creează aparența unui exces al interesului pe care l-am acordat aspectelor ce țin de Artă și Sacru în transcrierea de sine la care Balotă apelează, se observă că exegetul rămâne fidel acestei duble apetențe și sondează poezia care îi permite să pună în discuție acele sfere obsesive derivate din Artă și Sacru.

Un prim pas în acest sens îl constituie preferința pentru poezia ca posibilitate de manifestare a crizei, dar și ca rezultat al acesteia. Astfel, poezia prezintă interes numai în măsura în care este Ființă și facilitează în-ființarea. Am constatat că *dialogurile imaginare* din *Euphorion* surprind criza ca rezultat al mutațiilor ontologice ce produc efecte în conștiința literară. Balotă folosește acest prilej pentru a imputa criticii literare această incapacitate de a se alinia realității poetice actuale. Am observat că exegetul propune o critică sub forma unei analize a Dasein-ului, în maniera lui Heidegger. Această critică ce vizează sensul Ființei se înscrie pe linia fidelității față de conjugarea Artei și a Sacrului. De aceea, poezia pe care Balotă și-o apropiază se supune unei conștiințe a crizei ce vizează sensul Ființei, reflectată atât în concepția despre Artă, cât și în manifestarea Sacrului ca *mysterium tremendum* sau ca spațiu al *consacrării*.

Am supus discuției acele eseuri sau volume ale criticului Balotă în care sondează operele poetilor Eminescu, Blaga, Arghezi și Philippide. Astfel, se validează faptul că aceștia formează o

axă reprezentativă pentru reconstituirea viziunii critice a exegetului. Elementele de convergență vizează desacralizarea / resacralizarea, *în-ființarea* și ideea *morții artei ca sursă a artei noi*. Balotă trimite la aceeași axă și atunci când fixează punctele de plecare ale poeziei actuale, în special ale celei hermeneutice. Astfel, pornește de la Eminescu și ajunge la generația tânără. Din această nouă generație se mărturisește cucerit de Ioan Alexandru, a cărui poezie aduce aceeași viziune a apocalipsei și a dorinței în-ființării.

Sigur că exegetul nu putea neglija poezia și poetica *Cercului literar de la Sibiu*, astfel, își aduce propria contribuție lămurind aparentele contradicții și asociind baladei cerchiste nu doar un *spor de lirism*, ci posibilitatea apariției unui *nou mod de comunicare*.

Balotă este critic al poeziei în măsura în care este critic al Ființei, adică propune interpretarea și explicitarea Ființei, adică constituirea sensului Ființei. Răspunsul la întrebarea Cum se caută Balotă? se concretizează în dezvăluirea personalității ce trădează un homo religiosus ce vizează posibilitatea revelării eului transcendental. Astfel, criticul se situează în operele poezilor în care se învâрте în aceleași sfere obsesive, menține tensiunea contrariilor și fecundează ideile derivate din Artă și Sacru.

În acest capitol s-a evidențiat scopul criticului este de a revela o conștiință poetică aflată în avans, de aceea își direcționează exercițiul exegetic spre egalizarea cu proza și critica. Astfel, următoarele două capitole, *Nicolae Balotă, critic al prozei* și *Nicolae Balotă, critic al criticii*, propune atât prozei, cât și criticii o nouă direcție, pornind de la mutațiile produse în condiția umană ce generează modificări la nivelul conștiinței critice care, la rândul ei, suportă o re poziționare față de operă, devenind un element activator al literaturii. De aceea, în viziunea lui Balotă, critica înseamnă *criză*, adică o iscodire permanentă și rodnică a fenomenelor literare, dar înseamnă și judecată. Gestul întoarcerii asupra sinelui, asupra actului de creație, generează o tulburătoare reflecție asupra actului critic. Astfel, criticul poartă responsabilitatea pentru reacțiile literare viitoare. Pornind de la acest corolar, Balotă identifică simptomele crizei în literatura contemporană, schimbă perspectiva asupra lor și certifică necesitatea unei critici atât valorizante, cât și normative. Or, criza pe care generația lui Balotă o traversează aduce noul la nivelul criticii printr-o sincronizare la direcția criticii europene, chiar depășind-o prin scheletul său filosofic. Poziționarea sa între susținerea elementelor viabile existente – ne referim la principiul de autoritate al criticii maiore sciene – și reproșul pe care îl aduce călinescianismului validează programul critic pe care îl propune.

Observăm că Balotă urmează până la un anumit punct poetica *Cercului literar de la Sibiu* – cea de-a patra generație postmaioresciană –, dar înglobează esteticul într-un sistem axiologic, evidențiat prin antropologic și religios. Deși sistemul său include valori etice și estetice, exegetul practică o critică ce distinge religiosul de orice valoare. Așa cum am prezentat mai sus, motivațiile sale sunt de ordin intim, de aceea apelează la măștile criticii, folosindu-se de vorbirea indirectă pentru a putea pune în prim-plan, deși aluziv, religiosul prin cercetarea manifestării Sacrului în apropierea Ființei. Acesta este acel *arhé* pe care Balotă îl identifică în opere care surprind prin asocierea lor, plecând de la scriitori antici și ajungând la cei contemporani. Acest punct comun este pentru exeget sursa valorilor unei opere, de aceea propune hermeneutica ca tip de critică ce oferă cheile care descifrează. Hermeneutica lui Balotă vizează atât interpretarea, cât și vivificarea ideilor.

Balotă propune o metodă critică, un stil personal care se alimentează din filosofic, antropologic și religios. De aceea, o particularitate a criticii sale este vorbirea prin mediatori care ascunde transcrierea de sine, aceasta fiind soluția pe care o găsește după foarte mulți ani în care a scris pentru sertar. Exegetul rescrie pe dedesubt operele, doar astfel putea explora la rădăcina umanului pentru a surprinde cele mai tulburătoare suferințe ontologice.

Întregul său efort critic ascunde și revelează motivațiile care vin dinspre biografic și care reflectă concepția sa despre artă – care se bazează pe o moarte și o resurrecție personală – și, bineînțeles, viziunea sa critică, unică în spațiul criticii literare române prin modelul hermeneutic orientat spre revelarea Ființei.

BIBLIOGRAFIE

I. Opera lui Nicolae Balotă

Balotă, 1969: Nicolae Balotă, *Euphorion*, Editura pentru Literatură, București, 1969;

Balotă, 1999: Nicolae Balotă, *Euphorion*, Ed. a II-a, Editura *Cartea Românească*, București, 1999

Balotă, 1970a : Nicolae Balotă, *Labirint*, București, Editura Eminescu, 1970

Balotă, 1971a: Nicolae Balotă, *Lupta cu absurdul*, București, Editura Univers

Balotă, 1971b: Nicolae Balotă, *Despre pasiuni*, Editura Albatros

Balotă, 1973: Nicolae Balotă, *Umanități*, București, Editura Eminescu

Balotă, 1974 a: Nicolae Balotă, *Al. Philippide*, București, Editura Minerva

Balotă, 1974 b: Nicolae Balotă, *De la Ion la Ioanide – prozatori români ai secolului XX*, București, Editura Eminescu

Balotă, 1974c: Nicolae Balotă, *Jakob Burckhardt – un umanist modern*, București, Editura Albatros

Balotă, 1976a: Nicolae Balotă, *Arte poetice ale secolului XX*, București, Editura Minerva

Balotă, 1976b: Nicolae Balotă, *Universul prozei*, București, Editura Eminescu

Balotă, 1979: *Opera lui Tudor Arghezi*, Editura Eminescu, București, 1979

- Balotă, 1983: Nicolae Balotă, *Mapamond literar*, Galați, Editura Cartea Românească
- Balotă, 1994: Nicolae Balotă, *Parisul e o carte*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1994
- Balotă, 1995: *Calea, adevărul și viața*, Editura Eminescu, București, 1995
- Balotă, 1997: *Urmuz*, Ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Hestia, Oradea, 1997
- Balotă, 2000a: *Eminescu, poet al inițierii în poezie*, Editura Cartea românească, București, 2000
- Balotă, 2000b: *Însemnări din Caietul verde*, în *Apostrof*, nr. 1-2, 2000, p. 158
- Balotă, 2007 I/II: *Caietul albastru*, vol. I/II, Ediția a treia, Editura Ideea europeană, București, 2007
- Balotă, 2007a: *De la Homer la Joyce*, Editura Ideea Europeană, București, 2007
- Balotă, 2007b: Nicolae Balotă, *Literatura germană*, Ediția a II-a, București, Editura EuroPress Group
- Balotă, 2018: *Abisul luminat*, Editura Cartea Românească, București, 2018

II. Studii și lucrări critice

- Dumitrescu Bușulenga, 2003: Zoe Dumitrescu Bușulenga, *Un filozof al miturilor în „Dosarul”*
- Eliade, 1991: Mircea Eliade, *Solilocvii*, București, Editura Humanitas, 1991
- Baltag, 1978: Nicolae Baltag, *Polemos*, Editura Eminescu, București, 1978

- Bratu, 1974: Savin Bratu, *De la Saint-Beuve la noua critică*, Editura Univers, București, 1974
- Bugariu, 1971: Voicu Bugariu, *Incursiuni în literatura română de azi*, Editura Eminescu, București, 1971
- Diaconu, 1998: Mircea A. Diaconu, *Instantanee critice*, Iași, Editura Moldova, 1998
- Diaconu, 2005: Mircea A. Diaconu, *Atelierele poeziei*, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2005
- Diaconu, 2008: Mircea A. Diaconu, *Poezia de la Gândirea*, Ediția a II-a, Editura Fundației Culturale Ideea Europeană, București, 2008
- Diaconu, 2018: Mircea A. Diaconu, *Metacritice*, Editura Junimea, Iași, 2018
- Doubrovsky, 1977: Serge Doubrovsky, *De ce noua critică?*, Editura Univers, București, 1977
- Eliot, 2013: T. S. Eliot, *Eseuri alese: critica literară*, trad. Petru Creția și Virgil Stanciu, București, Editura Humanitas Fiction, 2013
- Gheorghiu, 1983: Mihai Dinu Gheorghiu, *Reflexe condiționate*, Editura Cartea românească, București, 1983
- Ghidirmic, 1994: Ovidiu Ghidirmic, *Hermeneutica literară românească*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1994
- Gheorghiu, 1983: Mihai Dinu Gheorghiu, *Reflexe condiționate*, Editura Cartea românească, București, 1983
- Gibescu, 1972: George Gibescu, *Cuvânt înainte în Al. Philippide*, Editura Eminescu, București, 1972, pp. V-XIV

Grigurcu, 1981: Gheorghe Grigurcu, *Critici români de azi*, Editura Cartea românească, București, 1981

Grigurcu, 1983: Gheorghe Grigurcu, 1983, *Între critici*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1983

Grigurcu, 2005: Gheorghe Grigurcu, 2005, *Momentul 1966 în De la un critic la altul*, Iași, Editura revistei Convorbiri literare, p. 67-70

Grigurcu, 2005: Gheorghe Grigurcu, 2005, *Actualitatea unui manifest în De la un critic la altul*, Iași, Editura revistei Convorbiri literare, p. 86-90

Grigurcu, 2005: Gheorghe Grigurcu, 2005, *În față cu revista Cercului literar în De la un critic la altul*, Iași, Editura Revistei Convorbiri literare, p. 91-98

Hufnagel, 1981: Erwin Hufnagel, *Introducere în hermeneutică*, București, Editura Univers

Lanson, 1974: Gustave Lanson, *Încercări de metodă, critică și istorie literară*, Editura Univers, București, 1974

Manolescu, 1963: Nicolae Manolescu, *Lucian Blaga*, București, Editura pentru Literatură

Manolescu, 1999a: Nicolae Manolescu, *Metamorfozele poeziei. Metamorfozele romanului*, Iași, Editura Polirom

Manolescu, 1999b: Nicolae Manolescu, *Arca lui Noe*, București, Editura 100+1 Gramar, 1999

Petroșel, 2006: Daniela Petroșel, *Retorica parodiei*, București, Editura Ideea Europeană, 2006

Marino, 1968: Adrian Marino, *Introducere în critica literară*, Editura Tineretului, București, 1968

Marino, 1980: Adrian Marino, *Hermeneutica lui Mircea Eliade*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1980

Marino, 1987: Adrian Marino, *Hermeneutica ideii de literatură*, Cluj-Napoca, Editura Dacia

Mihăilescu, 1976: Florin Mihăilescu, *Conceptul de critică literară în România*, Editura Minerva, București, 1976

Morar, 2005: Ovidiu Morar, *Avangardismul românesc*, București, Editura Ideea Europeană

Negoîtescu, 1975: Ion Negoîtescu, *Engrame*, Editura Albatros, București, 1975

Negoîtescu, 2021: I. Negoîtescu, *Poezia lui Eminescu*, București, Editura EIKON

Scarlat, 1986: Mircea Scarlat, *Istoria poeziei românești*, vol. III, București, Editura Minerva

Stănescu, 1972: C. Stănescu, *Poeți și critici*, Editura Eminescu, București, 1972

Ungheanu, 1975: M. Ungheanu, *Arhipelag de semne*, Editura Cartea românească, București, 1975

III. Articole în reviste

Balotă, 1969b: Nicolae Balotă, *Actualitatea eseului*, în *Scânteia*, an XXXIX, nr. 8244, 11 nov. 1969, p. 4

Balotă, 1970b: Nicolae Balotă, *De la misterul Urmuz la un cult Urmuz*, în *România literară*, anul VI, nr. 29, 16 iulie 1970, p. 3, 13

Balotă, 1972a: Nicolae Balotă, *Etosul criticii*, în *Cronica*, 7, nr.1, 7 ian. 1972, p.5

Balotă, 1972b: Nicolae Balotă, *Pentru oamenii acestui pământ*, în *Cronica*, VII, nr. 39, 29 sept. 1972, p. 8

Balotă, 1972c: Nicolae Balotă, *Literatură și antropologie filosofică*, în *Luceafărul*, 15, nr. 27 iulie 1972, p.6

Balotă, 1973a: Nicolae Balotă, *Critica, tribună a dezbaterii ideologice*, în *Luceafărul*, 16, nr. 43, 27 oct. 1973, p.1

Balotă, 1973b: Nicolae Balotă, *Condiția criticului în tinerețe*, în *Luceafărul*, an 16, nr. 51, 22 dec. 1973, p. 1

Balotă, 1975: Nicolae Balotă, *Premisa operei durabile: căutarea activă a tradiției. Spiritul critic și spiritul de generație. Dezbatare*, în *Scânteia tineretului*, an XXXI, nr. 8184, nr 6501, 13 sept. 1975, pp. 1,4

Balotă, 1977a: Nicolae Balotă, *Pentru o critică totală*, în *Luceafărul*, an XX, nr. 8, 19 feb. 1977, p. 3

Balotă, 1977b: Nicolae Balotă, *Demnitatea criticii*, în *Luceafărul*, an XX, nr. 39, 24 sept. 1977, pp. 1,3

Balotă, 1977c: Nicolae Balotă, *Creație artistică și conștiință a adevărului în literatura română actuală*, în *Scânteia tineretului*, an XXXIII, nr. 8707, 21 mai 1977, p. 1-2

Balotă, 2003: Nicolae Balotă, *Un hermeneut al secolului al XX-lea în „Dosarul” Micea Eliade*, vol. VIII (1967-1970): Reabilitare provizorie, București, Editura Curtea Veche, 2003

Aretzu, 2008: Paul Aretzu, *Jurnalul propriei regăsiri*, în *Vatra*, nr. 6-7, 2008, p. 139-142

Boldea, 2008: Iulian Boldea, *Livresc și melancolie*, în *Vatra*, nr. 6-7, 2008, p. 110

Chifor, 2008: Valentin Chifor, *O Arcadie livrescă*, în *Vatra*, nr. 6-7, iunie-iulie, an XXXV

Cordoș, 2000: Sanda Cordoș, *Etic, estetic, patetic*, în *Apostrof*, nr. 1-2, anul XI

Dimisianu, 2015: Gabriel Dimisianu, *Adnotări la Caietul albastru*, în *România Literară*, nr. 39, 2015, p. 5

Finkenthal, 2000: Michael Finkenthal, *Epistolă lui Nicolae Balotă*, în *Apostrof*, anul XI, nr. 1-2 (116-117), pp. 152-154

Grigurcu, 1995: Gheorghe Grigurcu, *Teoria și practica rostirii*, în *Viața românească*, nr. 1-2, 1995, p. 131-132

Mavrodin, 1982: Irina Mavrodin, *Poietică și poetică*, București, Editura Univers, 1982

Munteanu, 1973: Romul Munteanu, *Criteriile criticii și critica criteriilor*, în *Luceafărul*, 16, nr. 46, 17 noi. 1973, p. 3

Poantă, 2000: Petru Poantă, *Moment '70*, în *Apostrof*, nr. 1-2, 2000, p. 89

Uricaru, 2000: Eugen Uricaru, *Proiectul Euphorion*, în *Apostrof*, nr. 1-2, 2000, p. 96

Vartic, 2000: Ion Vartic, *Vestitorii lui Euphorion*, în *Apostrof*, nr. 1-2, 2000, p. 77-88

IV. Lucrări generale

Blaga, 1994: Lucian Blaga, *Curs de Filosofia religiei*, Arad, Editura Fronda, 1994

Caillois, 1997: Roger Caillois, *Omul și Sacrul*, București, Editura Nemira, 1997

Cimpoi, 2016: Mihai Cimpoi, *Dicționar de teorie și critică literară*, Târgoviște, Editura Bibliotheca, 2016

Crohmălniceanu, 1974: Ovid S. Crohmălniceanu, *Literatura română între cele două războaie mondiale*, vol. II, București, Editura Minerva, 1974

Druță, 1989: Florin Druță, *Dialectică și hermeneutică în abordarea condiției umane și a condiționărilor umanului*, în *Ontologia umanului*, București, Editura Academiei Republicii socialiste România

Heidegger, 1982: Martin Heidegger, *Originea operei de artă*, București, Editura Univers, 1982

Micea Eliade, vol. VIII (1967-1970): Reabilitare provizorie, București, Editura Curtea Veche, 2003

Negoîtescu, Stanca, 1978: Ion Negoîtescu, Radu Stanca, *Un roman epistolar*, Editura Albatros, București, 1978

Poantă, 2006: Petru Poantă, *Cercul de la Sibiu*, Editura Ideea Europeană, București, 2006

****Revista Cercului Literar. Restituire integrală a publicației*, Ediție îngrijită de Dan Damaschin, prefată de Petru Poantă, Editura Dacia, Cluj-Napoca, 2002

Sfântul Ioan al Crucii, 2018: Sfântul Ioan al Crucii, *Noaptea Întunecată*, București, Editura Herald

Țuțea, 2007: Petre Țuțea, *Omul – Tratat de antropologie creștină*, Editura Timpul, Iași, 2007

Vianu, 1964: Tudor Vianu, *Arghezi, poet al Omului*, Editura pentru Literatură, București, 1964

Surse web

<https://dexonline.ro/definitie/aurora/definitii>, accesat la data 6 aprilie 2023